

А.А. Рамазанов¹ , И.Н. Кренгауз^{2*} , З. Болатханова³ 

¹Алматы гуманитарлық-экономикалық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

²«Тұран» университеті, Қазақстан, Алматы қ.

³Еуразиялық технологиялық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

*e-mail: irina_krengauz@mail.ru

ҚЫТАЙДЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҒАЖАЙЫБЫ

Қытайдың экономикалық ғажайыбы мен Қытайдың әлемдік гегемон және көшбасшы ретінде қалыптасуының негізгі шарттарының маңызы мен рөлі сипатталды. Қытай қысқа уақыт ішінде оң ғана даму нәтижелеріне қалай және неліктен қол жеткізді деген тікелей қойылған сұрақтарға жауаптар берілді. Қытай кедейлікті іс жүзінде жойып, 1,5 миллиард халқын қалай тамақтандырды. Бастапқыда әлемнің жетекші елдерінің капиталы мен технологиясын тарту арқылы экономикалық дамуына қол жеткізудің стратегиялық мақсаттары, моделі мен тетіктері дұрыс қойылды. Экономиканы модернизацияға тікелей басшылықты Қытай Коммунистік Партиясы жүзеге асырды. Модернизацияның дамыған экономикалық моделінің табыстылығын анықтайтын жағдайларға тиімді факторлар жатады: орасан зор еңбек нарығы, этникалық қытайлық шетелдік капиталдың импорты. Өсудің драйверлері және нарықтық реформалардың тәжірибелік алаңдары әзірленген Бағдарлама шеңберінде ашылған Арнайы Экономикалық Аймақтар болды. Арнайы Экономикалық Аймақтардың көрінетін жетістігі «Экономикалық және технологиялық даму аймақтары» аумақтар желісін құруға әкелді. Мемлекеттік кәсіпорындарды жекешелендірудің қытайлық ерекшеліктері бар: Қытайдың жекешелендіруі мемлекеттің экономикалық қызметтен кетуін білдірмейді. Қытайдың барлық стратегиялық аймақтарында мемлекеттік кәсіпорындардың монополиясы сақталды. Өсудің қозғалтқышы үлкен (соның ішінде монополиялық жағдайға ие) мемлекеттік корпорациялар өз пайдасын жаңа жобаларға инвестициялауға ұмтылуда. Қытай XXI ғасырда экономиканы жаңа технологиялық және инновациялық деңгейге айналдыруда.

Түйін сөздер: Қытай, модель, экономикалық ғажайыб, өсу қарқыны, стратегия, модернизация.

A.A. Ramazanov¹, I.N. Krengauz^{2*}, Z. Bolathanova³

¹Almaty Humanitarian-Economic University, Kazakhstan, Almaty

²University «Turan», Kazakhstan, Almaty

³Eurasian Technological University, Kazakhstan, Almaty

*e-mail: irina_krengauz@mail.ru

The economic miracle of China

The significance and role of the basic conditions for the economic miracle of China and the formation of China as a world hegemon and leader are characterized. Answers are given to directly posed questions of how and why China has obtained not only positive, but phenomenal development results in such a short time. How China managed to virtually eradicate poverty and feed its 1.5 billion people. Initially, the strategic goals, model and mechanisms for achieving the economic development of the leading countries of the world by attracting their capital and technology were correctly set. Economic modernization contained the export orientation of the economy, the attraction of foreign investment and technology, a high share of investment in GDP, and the active participation of the state in the development of the economy. The direct leadership of the modernization of the economy was carried out by the Communist Party of China. The conditions that determined the success of the developed economic model of modernization include effective factors: a huge labor market, imports of ethnic Chinese foreign capital. Drivers of growth and experimental platforms for market reforms were special economic zones opened under the developed Program. The visible success of special economic zones led to the creation of a network of territories “Zones of Economic and Technological Development”. The privatization of state-owned enterprises has Chinese specifics: Chinese privatization does not mean the state’s withdrawal from economic activity. In all strategic areas of China, the monopoly of state-owned enterprises has been preserved. The engine of growth is large (including those occupying a monopoly position) state-owned corporations seeking to invest their profits in new projects. China in the 21st century is transforming the economy into a new technological and innovative level.

Key words: China, model, economic miracle, growth rates, strategy, modernization.

А.А. Рамазанов¹, И.Н. Кренгауз^{2*}, З. Болатханова³

¹Алматинский гуманитарно-экономический университет, Казахстан, г. Алматы

²Университет «Туран», Казахстан, г. Алматы

³Евразийский технологический университет, Казахстан, г. Алматы

*e-mail: irina_krengauz@mail.ru

Экономическое чудо Китая

Охарактеризована значимость и роль базовых условий экономического чуда Китая и становление Китая как мирового гегемона и лидера. Даны ответы на прямо поставленные вопросы как и почему у Китая получились не только позитивные, а феноменальные результаты развития за столь короткое время. Как Китаю удалось практически искоренить бедность и накормить 1,5 млрд население. Изначально были правильно поставлены стратегические цели, модель и механизмы достижения экономического развития ведущих стран мира за счет привлечения их капитала и технологии. Экономическое модернизация содержало экспортоориентацию экономики, привлечение иностранных инвестиций и технологии, высокую долю инвестиций в ВВП, активное участие государства в развитии экономики. Непосредственное руководство модернизацией экономикой осуществляла Коммунистическая партия Китая. К условиям определившим успешность разработанной экономической модели модернизации относятся за действенные факторы: громадный рынок труда, импорт этнического китайского иностранного капитала. Драйверами роста и экспериментальными площадками рыночных реформ стали специальные экономические зоны, открытые по разработанной Программе. Наглядные успехи специальных экономических зон привели к созданию сети территорий "Зоны экономического и технологического развития". Приватизация государственных предприятий имеет китайскую специфику: китайская приватизация не означает уход государства от хозяйственной деятельности. Во всех стратегических сферах Китая была сохранена монополия государственных предприятий Двигателем роста выступают крупные (в том числе занимающие монопольное положение) государственные корпорации, стремящиеся инвестировать свою прибыль в новые проекты. Китай в 21 веке трансформирует экономику в новый технологический и инновационный уровень.

Ключевые слова: Китай, модель, экономическое чудо, темпы роста, стратегия, модернизация.

Кіріспе

Бұл зерттеу Қытайдың экономикалық дамуының өзекті мәселелері бойынша монографиялар, ғылыми мақалалар және жағдайлық зерттеулер сияқты кең ауқымды дереккөздерге сүйенді.

Ғылыми зерттеудің мақсаты, негізгі бағыттары мен идеялары. **Зерттеудің мақсаты** – Қытайдың модернизациясының стратегиялық мақсаты мен экономикалық моделінің мәні мен мазмұнын, әлеуетін, экономикалық ғажайыбы және ұзақ мерзімді даму болашағы ретінде қарастыру.

Мақсатқа байланысты зерттеудің міндеттері:

- Қытайдың экономикалық даму факторларын қарастыру,
- Қытайда экономикалық модернизация моделін құру,
- Қытай экономикасының негізгі секторларын модернизациятуды зерделеу,
- Қытайда арнайы экономикалық аймақтардың ашылуын зерделеу,
- 21 ғасырдағы Қытайдың сын-қатерлерін қарастыру.

Жұмыстың ғылыми және практикалық маңыздылығын сипаттау. Бұл зерттеу Қытайдың экономикалық даму проблемасы аясында ғылыми нәтижелер негізінде жүргізілді. Қытайдың экономикалық дамуы саласындағы ғылыми нәтижелер, сондай-ақ халықаралық және отандық ұйымдардың ғылыми баяндамалары мен жарияланымдары және олармен байланысты зерттеулер осы зерттеудің теориялық және әдіснамалық негізін құрайды.

Зерттеу әдістемесі. – зерттеудің объективтілігі әдістемелік және ақпараттық базамен Қытайдың экономикалық модернизациясын жүйелі түрде ашумен байланысты;

- нәтижелердің сенімділігі оларды әдістер кешенін қолдану арқылы алу қамтамасыз етіледі;
- категориялық аппарат күрделі қолдану арқылы сипатта;
- Қытай және шетел ғалымдарының зерттеулерін зерттеу жалпылау тұрғысынан қарастырылады,
- Қытайдың экономикалық модернизациясының моделі өнеркәсіптегі мен ауылдық жерлердегі реформалар, шетел капиталын және менеджмент тарту, жұмыс күшін және табиғи ресурстар пайдалану, Қытай Коммунистік пар-

тиясы мен мемлекеттік органдардың жетекші рөлінмен салынған. Қытайдың экономикалық модернизациясының моделінде принциптер қолданды: кезектілік, жоспарлау, күрделілігі.

Мақалада әдістемелік негіз ретінде логикалық талдау мен синтездің жалпы ғылыми әдістері қолданылады. Зерттеуде жүйелік-функционалдық талдау, логикалық талдау, экономикалық-статистикалық синтез, салыстырмалы талдау әдістері қолданылды.

Зерттеу жұмысының негізгі нәтижелері мен талдаулары, қорытындылары. Қытайдың экономикалық ғажайып тәжірибесі Жаңа Қазақстанды құрудың үлгісі бола алады. Зерттеуде экономиканы қайта құру процесінде мемлекеттік басқарудың маңыздылығы, шетелдік тәжірибені ұлттық жағдайларға бейімдеу қажеттілігі және ғылым мен техникаға инвестицияның маңыздылығы көрсетілген. Жұмыстың практикалық маңыздылығы Қазақстанның экономикалық дамуының тиімді стратегияларын қалыптастыру үшін Қытай тәжірибесін пайдалану мүмкіндігінде.

Соңғы он жылдықтарда Қытайдың әлеуметтік-экономикалық дамуының негізгі тенденцияларын талдауға және Қытайдың экономикалық прогресіне әсер еткен әртүрлі аспектілерді (факторларды) қарастыруға арналған көптеген жұмыстар пайда болды. Чжан Ю.Ю., Чжэн К., Ван Х. (Zhang Y. Y., Zheng Q., Wang H., 2021), Ван Х., Уивердің Н., Сюэ Н. (Wang X., Weaver N., Xue N., 2019), Лу С., Шен Дж. Х., Ли В., Чжан Дж. (Lu S., Shen J. H., Li W., Zhang J., 2020), Лау Л.Дж. (Lau L. J., 2019), Беккерс Э., Купман Р.Б. және Рего К.Л. (Bekkers E., Koopman R. B., Rêgo C. L., 2021), Ли М. (Li M., 2020), Хуан К.Х., Ли С., Тянь Г. (Huang K. X., Li S., Tian G., 2021), Мэн Дж., Чжу Ю., Хан Ю. (Meng J., Zhu Y., Han Y., 2023), Цай Ф. (Cai F., Cai F., 2021), Жи Х., Лим Г. (Ji X., Lim G., 2022), Лин Ифу (2019) жарияланымдары экономикалық өсудің, аймақтық экономиканың дамуының әртүрлі аспектілерін зерттеуге арналған.

Хагсефат С., Хуаминг Сонг (Haghsefat S., Huaming Song, 2021), Хуан Т. (Juan T., 2019, 2023) сияқты ғалымдар статистикалық талдау мен экономикалық өсуді модельдеудің теориялық және әдістемелік негіздерін зерттеуде. Чжэнпэн Х. (Zhenpeng X., 2021), Ма Ю. (Ma Y., 2023), Салике Н., Хуан Ю, Инь З., Цзэн Д. (Salike N., Huang Y., Yin Z., Zeng D. Z., 2022), Цзун Хэ (Zong He, 2019), Лю Вэй (Liu Wei, 2019), Чжан Мин (Zhang Min, 2019) еңбектері Қытайдың инновациялық прогресті және оның талдауына арналған.

Лу Ю, Ван Дж. және Чжу Л. (Lu Y., Wang J., Zhu L., 2019), Яо Шуджи, Сазерленд Дилан, Чен Цзян ((Yao Shuji, Sutherland Dylan, Chen Jian, 2020), Ляо Х., Ян Л., Дай С., Ван Асч. А. (Liao H., Yang L., Dai S., Van Assche A., 2021), Тао Хуан (Tao Huang, 2017). Қытайға шетелдік инвестицияларды тарту, сондай-ақ еркін экономикалық аймақтарды дамыту мәселелеріне қатысты сұрақтар еңбектерінде көрсетілген

Нәтижелер

Көпшілік Қытайдың қысқа уақыт ішінде осындай орасан зор экономикалық табысқа қалай қол жеткізгеніне таңғалады. Әлемдегі супер-державқа айналу, кейбір жағынан алда, кейбір жағынан АҚШ-тан да төмен. Өйткені, жақында Қытай артта қалған аграрлық-индустриалды ел болды. Оның визиттік карталары бұрынғы Кеңес Одағында сатылатын әйгілі термостар мен жүннен жасалған жиделер болды. Мао Цзэдун басқарған Қытай Коммунистік Партиясы экономиканы шұғыл түрде нығайту қажеттігін түсінді. Ол үшін 1970 жылдары «Ұлы серпіліс» бағдарламасы қабылданып, онда ауылдарда ірі халық коммуналарын құру қарастырылып, онда шаруаларға тек ауыл шаруашылығымен ғана емес, сонымен қатар үй шаруашылығында темір және болат өндірумен де айналысу тапсырылды. Осылайша олар ауыр өнеркәсіптің дамуын жеделдетпек болды. Бұл ізгі ниеттер шойын мен болат өндірісінің артуына әкелді, бірақ қарабайыр технологияны қолданудың арқасында олардың сапасы өте төмен болды. Сонымен бірге ауыл тұрғындарын өнеркәсіптік мақсатқа пайдалану ауыл шаруашылығының өзін дағдарысқа ұшыратты. Ауыл шаруашылығының дағдарысын ушықтыратын зиянкестермен (егеу-күйрықтар, масалар, шыбындар және торғайлар) күресу идеясы болды, ол өзі зиянды болып шықты, өйткені торғайлар егінді сақтауға қатысады. Осылайша, «Ұлы серпіліс» бағдарламасы ауыл шаруашылығының одан да үлкен құлдырауына және жаппай ашаршылыққа әкелді.

Көпшіліктің назарын Маоның ауыр жағдайынан басқа жаққа аудару үшін «Мәдени революция» деп аталатын революцияны бастады. Елде өткеннің қалдықтары мен ревизионизмге қарсы күрес басталды, бірақ іс жүзінде қолданыстағы режимге ықтимал қарсылық білдіретін адамдармен күрес өрбіді. Оның үстіне олар Кеңес Одағының Коммунистік Партиясын ревизионизм деп айыптап, шабуыл жасады. Оның шыңы Даманский аралындағы шабуыл болды. Мәдени революцияны студент жастардан ұйым-

дасқан хунвэйбин отрядтары жүзеге асырды. Олар елде тура мағынада қиянат жасай бастады. Мәдени революцияның идеологиялық науқандары шығармашылық еңбекті алмастырды.

Нәтижесінде Қытай экономикасы бұдан да төменге түсіп, өнімділігі төмен ауыл шаруашылығы мен өнеркәсіпті көрсетті. Көпшіліктің арманы бір тостаған күріш жеу еді. Сол кезде көшеде кездескен екі қытай адам алдымен бір-бірінен бір тостаған күріш жедің бе деп сұрайтын.

Экономиканы модернизациялау

Керемет қиын экономикалық және әлеуметтік жағдайларда Дэн Сяопин бастаған Қытай Коммунистік Партиясының жаңа басшылығы экономиканы жаңғыртуға кірісті. Ең алдымен, экономикалық даму жағынан әлемнің озық елдерін қуып жету деген өршіл мақсат қойылды. Мәдени революциядан кейінгі алғашқы жағдайларда міндет өте қиын болды. Бұл мақсатқа жету үшін экономикалық өсудің жоғары қарқынын қамтамасыз ету міндеті таңдалды. Жоғары экономикалық өсу Қытайдың мемлекеттік саясатының фетишіне айналды. Бірақ бұл мәдени революция жағдайындағы экономикалық өсудің жоғары қарқыны мәселесін шешуден түбегейлі

өзгеше болды. Ол шетел капиталы мен технологиясы есебінен экономикалық өсудің жоғары қарқынын қамтамасыз ету мәселесін шешуге арналған. Көптеген адамдар Дэн Сяо Пиннің сол жылдары айтқан: «Тышқандарды ұстаса, қара немесе ақ мысықтың айырмашылығы неде?» деген атақты сөзін еске алады. Қытайлықтар бейнелі сөйлеуді жақсы көреді. Сол жылдары шетел капиталы мен технологиясының үстемдігін жариялау көптеген революционерлер мен коммунистерді шатастырды. Сондықтан Дэн Сяопиннің сөз тіркесі олардың идеологиялық күмәндерін сейілтуді көздеді.

Ресми түрде модернизацияға негізделген Қытай экономикасының жоғары қарқынын қамтамасыз ету мәселесінің шешімі 1-суретте көрсетілген.

Қытайда бірқатар макрофакторлар экономикалық даму моделін қозғалысқа келтірді. Біріншіден, жай ғана үлкен емес, 1,5 миллиард адамды құрайтын үлкен Қытай нарығы. Екіншіден, шетелдік капиталды бөлу кезінде этникалық қытайлық шетелдік капиталды әкелу рөліне мән берілмейді. Оңтүстік-Шығыс Азияның бірқатар елдерінде бизнесте жетекші орын алатын Қытай халқының болуы маңызды.



1-сурет – Қытайдың экономикалық модернизациялауды моделі

Қытай экономикасын модернизациялаудың принциптері:

- Кезектілік,
- Жоспарлау,
- Күрделілігі.

Қытай экономикасын модернизациялау принциптеріне үш құрамдас бөліктің туындысы болып табылатын «Қытай стратегиялық мәдениеті» әсер етті, атап айтқанда конфуцийшілдік, тарихи стратегиялармен, Realpolitik концепталарымен және марксистік-маоизм доктринасымен біріктірілген (Ramazanov A., Sakhanova A., 2013).

Аграрлық реформа «Шаруа қожалықтарының жауапкершілігі саясаты»

20 ғасырдың 70-жылдарында реформаға дейінгі ауыл шаруашылығының субъектілері «Ұлы ілгерілеу» кезінде құрылған коммуналар болды. Олар еңбек өнімділігі мен еңбек ынтасының төмендігімен, коммуна мүшелерінің еңбек нәтижелерін теңестірумен сипатталды. Коммуналардың өндірген барлық өнімдері белгіленген бағамен белгіленіп, мемлекетке сатылды.

Нәтижесінде коммуналар таратылды. Ауыл шаруашылығы еңбегінің өнімділігін арттыру мәселесін шешу үшін Қытай Коммунистік партиясы «шаруа қожалықтарының жауапкершілігі саясатын» аграрлық реформа жүргізді. Әрбір шаруа жанұясының табысы олардың жер учаскесіндегі еңбегіне байланысты болды. Бұл ретте мемлекет ауыл шаруашылығы өнімдерін сатып алу бағасын көтеру арқылы шаруаларға да қолдау көрсетті.

Қытайдағы XX ғасырдың 70-80-жылдарындағы аграрлық реформалар бірегей нәтижелер берді (Трифонов В., 2021):

Біріншіден, аграрлық секторды нығайту және азық-түлік мәселесін шешу экономиканың басқа салаларында реформалар жүргізуге сенімді негіз жасады. Екіншіден, ауыл шаруашылығын реформалау өндіріс тауарларын тұтынуға дайын, қалалардан тыс жерде төлемге қабілетті халықты қалыптастырды. Сонымен бірге реформа кезінде босаған халық қалаларға көшіп, Қытай өнеркәсібін дамыту үшін адам ресурстарын қалыптастырды. Ақырында, басқа елдерде аграрлық сектордың ұжымдық моделінен, ... кетудің бір бөлігі ретінде жүргізілген бірқатар реформалардан айырмашылығы, аграрлық секторды реформалаудың қытайлық моделі жоғарыдан төмен емес, керісінше жүзеге асырылды, төменнен жоғары қарай.

Мемлекеттік кәсіпорындарды жекешелендіру және бәсекеге қабілеттілігін арттыру

Экономиканы индустрияландыру мемлекеттік кәсіпорындарға негізделген өнеркәсіпті жекешелендірумен қатар жүрді. Бастапқыда шарт қойылды: мемлекеттік кәсіпорындарды жекешелендіру мемлекеттің экономикалық қызметтен кетуін білдірмейді. Мемлекеттік кәсіпорындарды жекешелендірудің көрсеткіштері олардың бәсекеге қабілеттілігін арттыру болды. Әдеттегідей жекешелендіру бірте-бірте жүргізіліп, алдымен мемлекеттік меншік нысаны болыстық және отырықшы кәсіпорындарға ауысты, одан кейін болыс және отырықшы кәсіпорындар жекешелендірілді. Сонымен бірге Қытайдың барлық стратегиялық аймақтарында мемлекеттік кәсіпорындардың монополиясы сақталды. Мемлекеттік кәсіпорындарды реформалау және бәсекеге қабілеттілігін арттыруды Қытайдың Мемлекеттік мүлікті бақылау және басқару комитеті (SASAC) жүзеге асырады.

Мемлекеттің экономиканы дамытуға белсенді қатысуы

Мемлекеттің экономиканы дамытуға белсенді қатысуы немесе Қазақстандық терминологияда мемлекеттік реттеудің өзіндік қытайлық ерекшеліктері бар. Өндірісті дамыту мәселесін шешуге Компартияның орталық басшылығы мен орталық өкімет органдары ғана емес, сонымен қатар жергілікті билік органдары мен Коммунистік Партия да қатысады. Сонымен қатар, барлық провинциялық және жергілікті деңгейлерде инвестиция және жоғары өсу қарқыны үшін бәсекелестік бар (Berger Ya.M., 2009). Сиднейлік экономист Джон Ли бұл ішкі инвестиция өсімнің 40% құрайды деп есептейді, ал экспорттық сектор мен тікелей шетелдік инвестициялар шамамен 30% үлес қосады (Berthelsen J., 2011).

Ақырында, өз пайдасын жаңа жобаларға инвестициялауға ұмтылатын ірі (соның ішінде монополиялық жағдайдағыларды қоса алғанда) мемлекеттік корпорациялар кейіннен несие-лер мен басқа да экономикалық және әкімшілік тұтқалардың көмегімен мемлекет бекітіп, бақылайды. Бұл жағдайда табысты корпорациялардың мінез-құлқының жалпы заңы – кенеюге ұмтылу туралы айтуға болатын сияқты. Қытай жағдайында басқарушылар мен олардың адамдары үшін жаңа орындарды, жаңа ресурстарды білдіреді, бақылау күшін арттырады. Екінші жағынан, корпорациялар арасында ресурстарға қол жеткізу үшін әрқашан бәсекелестік бар, ол

инвестициялық белсенділікке байланысты. Бұл жағдайда өте пайдалы жобалар мүлдем пайдасыз жобалармен таңқаларлық түрде біріктіріледі (Grinin L.E., 2012).

Арнайы экономикалық аймақтарды ашу бағдарламасы

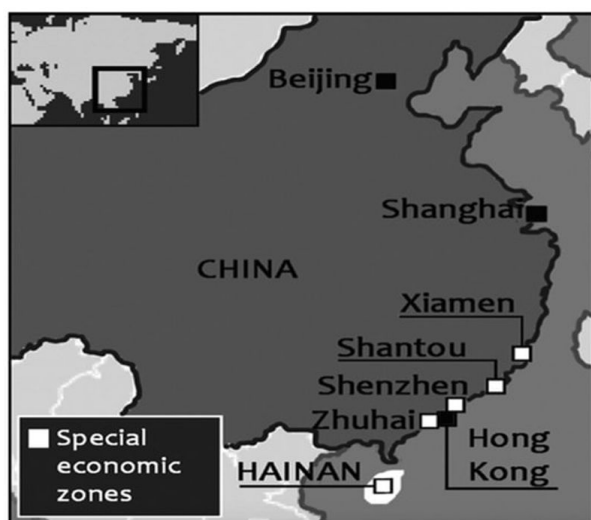
Қытайда экономикалық реформаларды жүзеге асыруды қарастыру кезінде арнайы экономикалық аймақтарды ашудың қабылданған бағдарламасына жеткілікті көңіл бөлінбейді. Арнайы экономикалық аймақтарды ашу бағдарламасы «Реформа және ашылу саясаты» аясында өтті және Қытайды сыртқы әлемге ашуға, оның халықаралық саудадағы рөлін арттыруға бағытталған болатын.

1980 жылы арнайы экономикалық аймақтарды құру үшін келесі орындар таңдалды:

- Сямэнь,
- Шанью,
- Чжухай,
- Шэньчжэнь,
- сондай-ақ Хайнань аралы.

Бұл орындар кездейсоқ таңдалған жоқ. Олар экономикалық дамыған Гонконг, Тайвань және Макаомен қатар орналасқан және олармен ынтымақтастықты дамыту керек еді. Жалпы алғанда, Гуандун және Фуцзянь жағалауындағы аймақтар Қытайдың халықаралық аумақтық саудасына салыстырмалы түрде интеграцияланған.

Қытайдың алғашқы арнайы экономикалық аймақтары 2-суретте көрсетілген.



2-сурет – Қытайдың алғашқы арнайы экономикалық аймақтары

Ескерту: (Yitao T., Yiming Y., 2016)

Арнайы экономикалық аймақтарда тіркелген компаниялар үшін жеңілдіктер (Trofimov V., 2021):

- пайда болмаған жағдайда корпоративтік салықтан босату. Сонымен қатар, компания пайда тапқан жағдайда, корпоративтік салық келесі 5 жыл ішінде төмендетілді,
- қажетті құрал-жабдықтарды сатып алу үшін импорттық салығынан босату,
- бюджеттен тыс әлеуметтік қорларға неғұрлым аз қаражатты төлеу,
- арнайы экономикалық аймақтарда аумағында өндірілген өнімді өткізу кезінде өтелетін «кіріс Қосымша Құн Салығы» деп аталатын соманың болуы,
- бірқатар жанама салықтардан босату.

Жоғары мақсаттар жарияланғанымен, арнайы экономикалық аймақтарды ашу бағдарламасы тікелей шетелдік инвестицияларды тарту және экспортқа тауар өндіру бойынша нақты міндеттерді шешті.

Арнайы экономикалық аймақтарда тіркелген компаниялар үшін жеңілдіктер, сондай-ақ ҚХР-дың арзан жұмыс күшінің көп болуы сияқты табиғи артықшылықтары арнайы экономикалық аймақтарда айтарлықтай экономикалық қалпына келтіруге әкелді. Алғашқы 5 жыл ішінде Қытайдағы барлық тікелей шетелдік инвестицияның 20%-ы арнайы экономикалық аймақтарға тартылды. Қытай-шетелдік бірлескен кәсіпорындардың жартысына жуығы арнайы экономикалық аймақтарда құрылған. Бұл жағдайда Гонконг бизнесімен ынтымақтастық ерекше рөл атқарды. Осы ынтымақтастықтың бір бөлігі ретінде 1970 жылдардың аяғында 30 000-ға жуық халқы бар шағын балықшылар қаласы болған тиімді Шэньчжэнь аймағы ҚХР-дағы экономикалық өсім ең жоғары аймаққа айналды. Егер Қытай экономикасы 1980-1984 жылдар аралығында бір жарым есе өссе, Шэньчжэньдің ЖІӨ 6 есеге өсіп, әлемдік экономика үшін ЖІӨ-нің керемет өсу қарқынын көрсетті – жылына 58%. Арнайы экономикалық аймақтардағы негізгі мақсат шетелден инвестиция тарту болғанына қарамастан, олардың құрылуы жоғары сапалы инфрақұрылымды құруға және Қытайдағы мемлекет пен жұмыс істеп тұрған кәсіпорындар арасындағы қарым-қатынасты орнатуға байланысты ішкі инвестицияға да ықпал етті (Trofimov V., 2021):

1984 жылы арнайы экономикалық аймақтар тәжірибесінің жетістігі олардың дамуының екінші кезеңіне әкелді. Арнайы экономикалық аймақтардың екінші толқыны «Ашық жағалаудағы қалалар» деп аталады. Қытайдың жағалауында-

ғы тағы 14 қалада арнайы экономикалық аймақтар құрылды.

Арнайы экономикалық аймақтар стереотиптік жолмен құрылмады, олардың өзіндік мамандануы болды, мысалы, кейбір аймақтар жоғары технологияларды дамытуға мамандандырылған. Осылайша, 1990 жылдардың ортасына қарай Қытайда «Экономикалық және технологиялық даму аймақтарының» желісі қалыптасты. Сол уақыттан бері Қытайдың экономикалық дамуы тек жеделдеді.

Қытайдың арнайы экономикалық аймақтарының дифференциациясы 1-кестеде көрсетілген.

Арнайы экономикалық аймақтарының 40 жылдағы өсу қарқынының ауқымы жай ғана керемет: миллионнан миллиард юаньға дейін.

Экономиканың инновациялылығы

Қытай экономикасы еңбекті көп қажет ететін емес, білім мен инновацияны қажет ететін экономикаға айналуда. Соңғы онжылдықтарда әлем Қытайдың инновациялық күш-жігері мен ғылым мен технология бастамаларындағы жетістіктерінің әсерлі жеделдеуіне куә болды. Мемлекеттердің экономикасының инновациялылығы жаһандық инновациялық индекспен сипатталады (1-кесте).

1-кесте – 2007-2023 жж. жаһандық инновациялық индекстегі мемлекеттердің рейтингі

		2007	2015	2020	2021	2022	2023
1	Швейцария	6/4,16	1/68.30	1/66.08	1/65,5	1/64.6	1/67,6
2	АҚШ	1/5,8	5/60.10	3/60.56	3/ 61,3	2/61.8	3/63,5
3	Швеция	12/3,90	3/62.40	2/62.47	2/ 63,1	3/61.6	2/64,2
4	Ұлыбритания	3/4,81	2/62.42	4/59.78	4/ 59,8	4/59.7	4/62,4
5	Нидерланды	9/3,99	4/61.58	5/58.76	6/58,6	5/58.0	7/60,4
6	Оңтүстік Корея	19/3,67	14/56.26	10/56.11	5/ 59,3	6/57.8	10/58,6
7	Сингапур	7/4.10	7/59.36	8/56.61	8/ 57,8	7/57.3	5/61,5
8	Германия	2/4,89	12/57,05	9/56.55	10/57,3	8/57.2	8/58,8
9	Финляндия	13/3.85	6/59.97	7/57.02	7/ 58,4	9/56.9	6/61,2
10	Дания	11/3,95	10/57.70	6/57.53	9/ 57,3	10/55.9	9/58,7
11	Қытай	29/3,21	29/47.47	14/53.28	12/54,8	11/55.3	12/55,3

Ескерту: деректерден құрастырылған World Intellectual Property Organization (WIPO). Global Innovation Index (2023)

Индекс халықаралық мемлекеттік және жеке көздерден алынған 81 көрсеткішті пайдалана отырып есептелді – инновация анықтамасы кеңейгендіктен дәстүрлі инновациялық көрсеткіштерден асып түседі. Ол енді зерттеу зертханаларымен және жарияланған ғылыми еңбектермен шектелмейді, керісінше әлеуметтік аспектілерді, бизнес-модельді және техникалық аспектілерді қоса алғанда, жалпы сипатта болады.

Индекс халықаралық мемлекеттік және жеке көздерден алынған 81 көрсеткішті пайдалана отырып есептелді – инновация анықтамасы кеңейгендіктен дәстүрлі инновациялық көрсеткіштерден асып түседі. Ол енді зерттеу зертханаларымен және жарияланған ғылыми еңбектермен шектелмейді, керісінше әлеуметтік аспектілерді, бизнес-модельді және техникалық аспектілерді қоса алғанда, жалпы сипатта болады.

Жаһандық инновациялық индекс екі субиндекстің орташа мәні ретінде есептелді: инновациялық шығындар субиндексі және инновациялық өнім субиндексі. Инновациялық шығындардың қосалқы индексі инновациялық қызметті қамтамасыз ететін және жеңілдететін ресурстарды жинақтайды. Ол бес негізгі бағытқа топтастырылған: институттар, адами капитал және зерттеулер, инфрақұрылым, нарықтың күрделілігі және бизнестің күрделілігі. Инновациялық өнімнің ішкі индексі экономикадағы инновациялық қызметтің нақты нәтижесін көрсетеді және екі құрамдас бөлікке бөлінеді: білім мен технологияның өнімі және шығармашылық нәтиже.

Әрбір ел үшін Индекстегі басқа елдермен салыстырғанда барлық көрсеткіштер бойынша қол жеткізген нәтижелерді жазатын бір беттік

профиль құрастырылады. Экономикалық профильдер сонымен қатар инновация саласындағы экономиканың салыстырмалы күшті және әлсіз жақтарын көрсетеді.

Дүниежүзілік зияткерлік меншік ұйымы есептеген Жаһандық инновация индексында Швейцария, АҚШ және Швеция көш бастап тұр. Қытай бұл рейтингте көш бастаған алғашқы он елдің қатарына өте жақын. Жаһандық инновациялар индексында 11-ші орынға ие болды.

Қытай үкіметі ұлттық іс-қимыл жоспарын әзірлеп, «Жаһандық инновациялар көшбасшылығына үш қадам» (中共中央 国务院印发《国家创新驱动发展战略纲要》-新华网, 2016) бекітті. 2016 жылы Қытай үкіметі «Ұлттық инновациялық даму стратегиясының жоспарын» (бұдан әрі – «Жоспар») әзірледі, онда үкімет ғылым мен технология қоғамдық өнімділікті және жан-жақты ұлттық күш-қуатты арттырудың стратегиялық тірегі болып табылатынын және сондықтан ел дамуының негізіне қою керек. Жоспар инновация саясатының қарапайым мотивациясын көрсетеді, бұл орталық үкімет инновацияны дамудың бес қағидатының арасында бірінші орынға қойды және инновацияны дамуды ынталандыратын нөмірі бірінші фактор ретінде анықтады.

Жоспар инновациялық даму стратегиясын іске асырудың үш бағытын айқындайды, олар «үш қадамда» Қытайдың модернизациясына қол жеткізудің стратегиялық мақсатына сәйкес бірін-бірі толықтырады:

1-қадам: Қытай 2020 жылға қарай инновациялық елге айналуы керек және барлық жағынан қалыпты гүлденген қоғам құруға күшті қолдау көрсетуі керек;

2-қадам: 2030 жылға қарай Қытай ірі экономикалық державаға және ортақ гүлдену қоғамына айналуына берік негіз қалайтын ең инновациялық елдердің біріне айналуы керек;

3-қадам: Қытай 2050 жылға қарай инновациялық державаға айналуы керек, гүлденген, күшті, демократиялық, мәдени жағынан дамыған, келісімі жарасқан, заманауи социалистік елдің құрылысына және Қытайдың ұлттық жаңару арманының жүзеге асуына қолдау көрсетуі керек.

Жоспардан кейін Қытай өзінің бәсекелестік артықшылығын құру үшін бірнеше стратегиялық салаларды анықтады. Соңғы мысалдардың бірі – Жасанды интеллект бойынша әрекет жоспары (2017)

Соңғы онжылдықтарда Қытай үкіметі әрбір 5 жыл сайын жоғары технологиялық даму жоспарларын жүзеге асырып келеді және мезгіл-мезгіл

Қытайда жасалған 2025 және ақпараттандыру, цифрлық трансформация және индустрияландыруды үйлестіруге жәрдемдесетін іс-қимыл жоспары сияқты ұлттық стратегияларды тұжырымдады (工业和信息化部 国资委 国家标准委关于深入推进信息化和工业化融合管理体系的指导意见年第33号国务院公报_中国政府网,2018)

Қытай инженерлік, технологиялық инновациялар, соның ішінде жүрдек пойыздар, жасанды интеллект, кванттық есептеулер, жаңа энергия және интернет экономикасы салаларында айтарлықтай жетістіктерге жетті. Қытай электронды ақпарат өнімдерін шығаратын әлемдегі ең ірі өндірістік базаға айналды. Қытай әлемдегі ең ірі автомобиль өндірушісі және электромобиль өндірушісі және экспорттаушысы болды.

Ол осы сегменттегі нарық үлесі 52% болатын ең ірі өнеркәсіптік роботтар нарығының бестігіне кіреді.

Қытай 29 000 км-ден астам арнайы жоғары жылдамдықты теміржолдарды салды, бұл бүкіл әлемдегі темір жолдардың жалпы ұзындығынан көп. жоғары жылдамдықты теміржол желісін және барлық табыс деңгейіндегі адамдар үшін қолжетімді қызметтерді дамытқан алғашқы табысы орташа елге айналды (Lawrence M.B., 2019).

Патенттік өтінімдер – Қытайдың ғылым мен технологиялық инновациялар бойынша әлемде көшбасшылығын көрсететін тағы бір күшті көрсеткіш. Қытайдың жаһандық патент пен тауар таңбасына өтінімдердің үлесі сәйкесінше 43,6% және 46,3% жетті. Қытай ғылыми мақалаларға сілтеме жасау бойынша әлемде АҚШ-тан кейін және Ұлыбританиядан озып, екінші орында тұр (Chinadaily, 2017). Қытай ғалымдарының әртүрлі пәндер бойынша ең ықпалды халықаралық журналдарда жарияланған мақалаларының саны жетінші жыл қатарынан әлемде екінші орында тұр, бұл Қытайдың ғылыми зерттеулер мен инновациялар саласында да орасан зор жетістіктерге жеткенін білдіреді.

Электрондық коммерцияның әсерлі дамуын Қытайдың сауда алаңдары көрсетеді. Қытайда аптасына 31 сағатқа жуық уақытын желіде өткізетін 904 миллион интернет пайдаланушысы және халықтың 65% нарыққа ену деңгейі бар екенін ескерсек, бұл таңқаларлық емес. Салыстыру үшін: АҚШ-тағы сәйкес пайдаланушылар небәрі 312 миллион пайдаланушыны құрайды, ал ену деңгейі 90%-ға жақын (D'Andrea K., 2022).

Қытайлық компаниялар MIT Technology Review, Forbes, BCG деректері бойынша әлемде-

гі ең инновациялық және ақылды компаниялардың рейтингтеріне кіреді.

Alibaba Қытайдағы инновациялық компаниялардың типтік үлгісі болып табылады. Alibaba – Tmall, Taobao, аналогы eBay; соның ішінде бірқатар онлайн платформаларды бақылайтын әлемдегі ең ірі электрондық коммерция компаниясы; және әлемдегі ең күрделі және тиімді онлайн коммерция экожүйелерінің бірін жасайтын Alipay төлем қызметі (Ant Group басқарады).

Baidu, Alibaba және Tencent интернет аспауыттары басқаратын елдің технологиялық компаниялары жасанды интеллект бойынша көптеген сарапшыларды жалдап, жаңа зерттеу нысандарын салуда және Amazon, Google немесе Microsoft корпорациясына тиесілі кез келген нәрсемен бәсекелесетін деректер орталықтарына инвестиция салуда. Ақша сансыз стартаптарға да құйылып жатыр, өйткені қытайлық кәсіпкерлер мен инвесторлар жасанды интеллект барлық салаларда қолданудың үлкен мүмкіндігін көреді»?

Қытайдың адам ресурстарын, сондай-ақ кәсіпкерлік мүмкіндіктерін барынша пайдалану үшін Қытай бүкіл елде жаппай кәсіпкерлік пен жаңашылдық бастамасын бастады, бұл нарықтың өміршеңдігі мен әлеуметтік шығармашылықты айтарлықтай ашты.

Жаппай кәсіпкерлік пен инновация да елдің дәстүрлі салаларын түрлендіруге және экономиканы жаңғыртуды жеделдетуге көмектесті.

Соңғы жылдары әкімшілік шаралар, институционалдық инновациялар мен зияткерлік меншікті қорғау, сондай-ақ ғылыми-зерттеу және әзірлемелерге инвестицияларды ынталандыру арқылы Қытай өзінің техникалық стандарттарын алға жылжытуға негізделген жаңа технология саясатын белсенді түрде дамытып келеді. Жаһандануға белсене қатыса отырып, Қытай жаһандық құн тізбегіндегі ынтымақтастықтан пайда тауып қана қоймайды, сонымен қатар бүкіл әлемде инновацияларға үлес қосады.

«Реформалар мен ашықтық саясатын» іске асыру нәтижелері

«Реформалар мен ашықтық саясатын» іске асыру нәтижелері (Трофимов В., 2021):

Біріншіден, реформалар басталған кезде әлемнің ең ірі жиырма экономикасынан тыс қалған Қытай экономикасы өткен кезеңде жалпы ішкі өнім бойынша әлемде сенімді екінші орынды иеленді. Оның үстіне, бірқатар болжамдар алдағы онжылдықтарда Қытай экономикасының АҚШ-ты басып озуға және әлемдегі ең ірі эко-

номикаға айналуға толық мүмкіндігі бар екенін көрсетеді.

Екіншіден, қарастырылып отырған кезеңде Қытай жүздеген миллион адамдарды кедейліктен алып шықты. 1978 жылы қытайлардың 88%-дан астамы күніне 2 доллардан аз табыспен өмір сүрсе, соңғы онжылдықтарда мұндай кедей азаматтардың санаты айтарлықтай қысқарып қана қоймай, дерлік жойылды. Бір кездері Қытайдың шешуші артықшылықтарының бірі болған арзан жұмыс күші бүгінде ондай емес, өйткені қытайлық жұмысшылардың өмір сүру деңгейі мен жаалақысы Вьетнам сияқты Оңтүстік-Шығыс Азия елдерінің жұмысшыларынан әлдеқайда асып түседі. Оның үстіне бұрын басқа елдерге, мысалы, Ресейге жұмыс істеуге кеткен көптеген қытайлық жұмысшылар қазір өз отанында қалып, жұмыс істегенді тиімді санайды.

Қытай өсу қарқыны 3-суретте көрсетілген.

3-суреттен көрініп тұрғандай, Қытай экономикасының жинақталған инвестициялық, инновациялық және ғылыми-техникалық әлеуеті 2005 жылдан бастап өсудің жылдам қарқынын қамтамасыз етті.

Көптеген адамдар Қытайдың экономикалық табысының ұзақтығына таң қалады. Бұл жазықтықта Қытайдың экономикалық дамуы туралы мәселенің көтерілуі заңды. Жапония, Германия сияқты қарқынды экономикалық табысқа қол жеткізген елдердің бүкіл тарихы уақыт өте келе олардың экономикалық өсу қарқыны төмендеп, жаһандық елдермен салыстырғанда орташа деңгейде екенін көрсетеді. Дегенмен, Қытайдың экономикалық даму динамикасында әлсіреу белгілері байқалмайды.

Қытайдың экономикалық өсу қарқыны сызықтық және ұзақ мерзімді болып табылады және келесі формула бойынша жүреді:

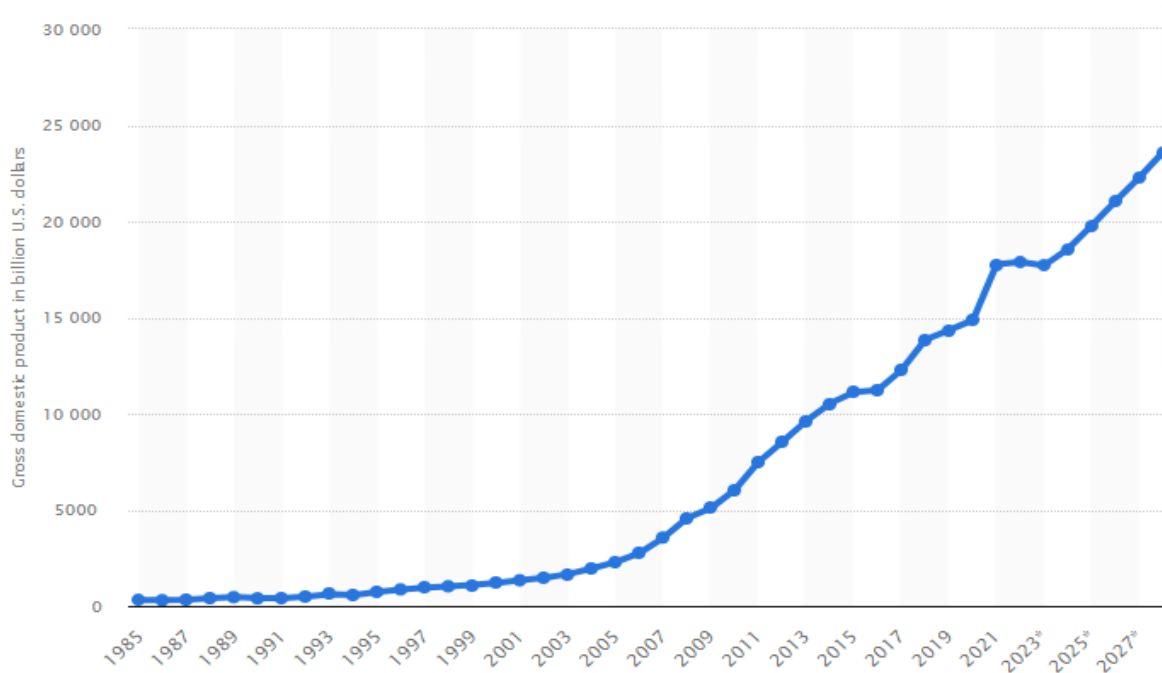
$$Y = a + ax + t$$

Y – экономикалық өсу қарқыны,

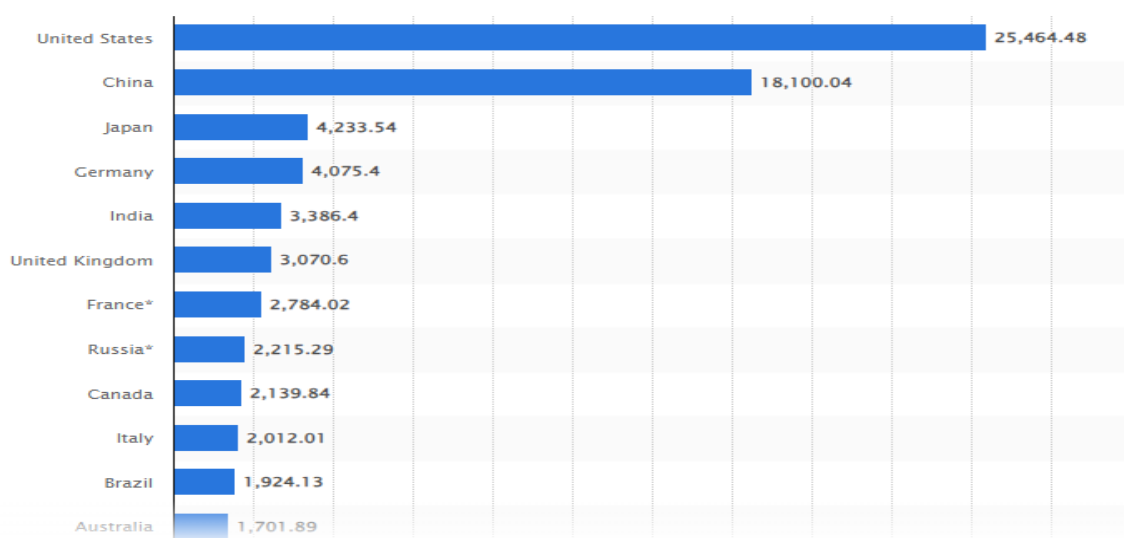
X – айнымалы факторлар,

t – уақыт факторы

Жалпы ішкі өнім елдің экономикалық қуатының маңызды көрсеткіші болып табылады. Ол елде бір жылда өндірілген барлық тауарлар мен қызметтердің жалпы нарықтық құнын білдіреді. Қытай әлемдегі ең үлкен жалпы ішкі өніммен жетекші елдердің қатарында, АҚШ-тан кейін екінші орында. Қытайдың жалпы ішкі өнімінің көлемі 18 триллион АҚШ долларынан асады (4-сурет)



3-сурет – 1985 жылдан 2022 жылға болжаммен 2028 жылға дейінгі Қытайдағы ағымдағы бағадағы жалпы ішкі өнім (миллиард АҚШ долларымен)
Ескерту: statista.com (2023) бойынша құрастырылған



4-сурет – 2022 жылғы жалпы ішкі өнімі ең үлкен 20 ел (миллиардтаған АҚШ доллары)
Ескерту: statista.com (2023) бойынша құрастырылған

Қытай 2001 жылы ДСҰ-ға кіргеннен кейін жаһандық саудадағы ролін арттырды. Осылайша, бүгінгі таңда дүние жүзінде қалған тұтыныңдың 2,6%-ы одан импортталады (2000 жылғы 0,8%-бен салыстырғанда). (Erkebulan A., 2019).

21 ғасырдағы Қытайдың сын-қатерлері

XXI ғасырдағы Қытайдың сын-қатерлеріне «жаңа экономикалық циклге» көшу және қалпына келтіру мәселесін шешу және Қытай үкіметі ұсынған «Қытай жолы» деп аталатын «жаһандандудың жаңа тұжырымдамасын» жүзеге асыру жатады. Қытай экономикасына жоғары сапалы инвестициялардың тұрақты өсуі және Қытайдың шетелдік активтерге инвестициялауы.

«Қытай жолы» схемасы 5-суретте көрсетілген.

Қытайдың шетелдік компанияларға инвестициясы өседі және негізгі себепке байланыс-

ты «орташа жоғары» өсу қарқынында қалады (D'Andrea K., 2022):

- «Жаңа экономикалық циклдің» басталуымен және Қытай экономикасының үнемі кеңеюіне байланысты жоғары қосылған құнды қамтамасыз ететін экономиканың шетелдегі секторларына қытайлық инвестицияға сұраныс артып отыр.

- «Бір белдеу, Бір жол» жобасын дәйекті түрде жүзеге асыру Қытайдың бастамасы мен алға қойған «жаһандандудың жаңа тұжырымдамасына» назар аударуына байланысты Қытайдың тікелей шетелдік инвестицияларын одан әрі дамытудың айқындаушы факторларының біріне айналады. Сондықтан біз «Бір белдеу, бір жол» жобасының қатысушылары Қытайдың тікелей шетелдік инвестициясы түсетін ең жылдам дамып келе жатқан аймаққа айналады деп күтеміз.



5-сурет – «Қытай жолы» схемасы

Бірақ басқа да пікірлер бар: Қытайдың стратегиясы «көп көлемдегі табиғи ресурстарды импорттаудан және тауарлардың үлкен экспортынан тұратын сыртқы әлемге қатысты кеңірек стратегиясының көрінісі болуы мүмкін». (Ramazanov A., 2013)

Қытай – 21 ғасыр державасы. (kpmg.com., 2018) Бүгінгі таңда Қытайдың жаһандық супердержаваға айналу перспективалары бар екені белгілі болды. ҚХР-ның ұлы державасы оның ұлттық мүдделерін жүзеге асыру негізінде өседі. Қытай «Қытайдың бейбіт дамуы» ақ кітабында атап өткендей, ұлттық даму үшін бейбіт және тұрақты халықаралық ортаны құру басты мақсат болып табылады (Iimkozha A.E., Raev D.S., 2023).

Қорытындылар

Мао Цзэдун кезіндегі сәтсіз шаралар мен қате экономикалық саясат экономика мен жалпы қоғамның апатты жағдайына әкелді. Қазіргі күрделі экономикалық жағдайдан шығу үшін нарықтық реформалар негізінде экономиканы жаңғырту стратегиясы қабылданды. Қытай эко-

номикасын модернизациялау принциптері реттілігін, жоспарлауын, күрделілігін, анықтайды. Қағидалардың негізінде стратегиялық мақсат пен экономиканы жаңғырту моделі әзірленді. Қытай экономикасын модернизациялаудың стратегиялық мақсаты – жоғары өсу қарқынының арқасында экономикалық даму бойынша әлемдегі жетекші елдерді қуып жету. Қытай мемлекеті мен Коммунистік Партиясы органдарының барлық қызметі жоғары өсу қарқынына қол жеткізуге бағынады. Экономиканы жаңғырту моделі шетел капиталын, технологияларын, менеджментін импорттау, жекешелендіру және мемлекеттік кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігін арттыру, арзан өндіріс факторларын пайдалану, белсенді инвестициялау арқылы жалпы ішкі өнімдегі жинақтау үлесі жоғары саясат, экономиканы дамытуға мемлекеттің белсенді қатысуы (экономиканы икемді мемлекеттік реттеу), экономиканы жаңғыртуға Қытай Коммунистік Партиясының орталықтандырылған басшылығы. Шетелдік инвестицияларды тартатын және экспортқа тауар өндіру мәселелерін шешетін тірек пункттер еркін экономикалық аймақтарды құру болып табылады. Солардың арқасында Қы-

тай экономикасы экспортқа бағытталған және шетелдік инвестицияға ашық болды. Өткен кезеңдегі экономиканы жаңғырту нәтижесінде Қытай жалпы ішкі өнім көлемі бойынша әлемде екінші орынға шықты. ХХІ ғасырдағы Қытайдың сын-қатерлеріне «қытайлық жолға» көшу жатады: Қытай экономикасына инвестиция тарту және Қытайды шетелдік активтерге инвестициялау. Бұл инвестициялардың мақсаты – Қытай

экономикасын өзгертуге және қытайлық тұтынушылардың өсіп келе жатқан қажеттіліктерін қанағаттандыруға көмектесетін технологияларды, тәжірибені және жетекші брендтер мен өнімдерді қайтару. Қытайдың экономикалық даму динамикасы төмендеу белгілерін көрсетпейді. Қытай дамуының экономикалық үлгісі экономикалық өсу қарқынының сызықтық және ұзақ мерзімді сипаты болып табылады.

Әдебиеттер

- Bekkers E., Koopman R. B., & Rêgo C. L. (2021). Structural change in the Chinese economy and changing trade relations with the world. – *China Economic Review*. – 65. – P. 101573
- Berger Ya. M. (2009) *Ekonomicheskaya strategiya Kitaya*. – М.: Forum [Economic strategy of China. – М.: Forum]. – 560 p.
- Berthelsen J.(2011) Is This the China that Can't? // *Asia Sentinel* [Electronic resource]. – URL: http://www.asiasentinel.com/index.php?option=com_content&task=view&id=3200&Itemid=422%20(Accessed: 19.08.2023)
- Cai F., & Cai F. (2021). How Fast Has the Chinese Economy Grown? Understanding China's Economy: The Turning Point and Transformational Path of a Big Country. – P. 27-43
- D'Andrea K. (2022) *Elektronnaya trgovlya v Kitae*. ECC – «Izdatelskie resheniya» [D'Andrea K. Electronic commerce in China. ECC – Publishing Solutions].-34 p. [Electronic resource] .- URL:https://ridero.ru/books/elektronnaya_torgovlya_v_kitae/freeText/#freeTextContainer (Accessed: 19.08.2023)
- Erkebulan A. (2019) *Zataivshiy drakon. Kak sdelat' uspekh Kitaya vy' godny'm dlya mirovoj e'konomiki* [Hidden dragon. How to make China's success profitable for the global economy]. [Electronic resource]. – URL: https://forbes.kz/process/expertise/zataivshiy_drakon_1552906942 (Accessed: 16.08.2023)
- Globalizatsiya mirovoj e'konomiki i Kazakhstan/pod nauch. red. A. Ramazanov, A. Sakhanovoj (2013). – Алматы: [Globalization of the world economy and Kazakhstan. – Алматы]. – 191p.
- Grinin L. E. (2012) *Kitajskaya model' i perspektivy liderstva Kitaya v mire*// Age of globalization [Grinin L. E. Chinese model and perspectives of China's leadership in the world // *Vek globalizatsii*.- No 2.]. [Electronic resource]. – URL: <https://publications.hse.ru/pubs/share/folder/zrv15qn3yc/135053558.pdf> (Accessed: 19.08.2023)
- Haghsefat S., & Huaming S. O. N. G. (2021). The impact of total factor productivity on economic growth based on Chinese economy. – *Economics Business and Organization Research*.- 3(1).-P. 70-90
http://www.xinhuanet.com/politics/2016-05/19/c_1118898033.htm(Accessed: 21.10.2023)
<https://spb.hse.ru/ixtati/news/463382403.html> (Accessed: 19.08.2023)
- Huang K. X., Li S., & Tian G. (2021). Chinese Economy under the New" Dual Circulation" Strategy: Challenges and Opportunities-A Summary of the Annual SUFE Macroeconomic Report (2020–2021). – 1. *Frontiers of Economics in China*. – 16(1). – P. 1-29
- Ilimkozha A.E., Raev D.S. (2023) *Analiz roli i interesov Kitaya v Tsentralnoy Azii* [Ilimkozha A.E., Raev D.S. Analysis of China's role and interests in Central Asia]. [Electronic resource]. – URL: <https://bulletin-irr.ablaikhan.kz/index.php/j1/issue/view/40> (Accessed: 21.10.2023)
- Ji X., & Lim G. (2022). The Chinese way of reforming global economic governance: An analysis of China's rising role in the group of twenty (G-20). *The Chinese Economy*. – 55(4). – P. 282-292.
- Kitajskij faktor v Czentral'noj Azii/ pod red. d.e`n. A.Ramazanov(2013) [The Chinese factor in Central Asia.- KazUMOMYa them. Abylai Khan, Almaty]. -58p.
- Kucera J. (2022) What is China's policy in Central Asia?. – EurasiaNet.[Electronic resource].-URL: <https://eurasianet.org/central-asia-what-is-chinas-policy-drive> (Accessed: 23.10.2023)
- Lau L. J. (2019). Chinese economy in the new era. *Pacific Economic Review*. – 24(2). – P.187-207
- Lawrence M. B., Bullock R. G., Liu Z. (2019) *China's high-speed rail development* (no. 137512), The World Bank, pp. 1–101. [Electronic resource]. – URL:<http://documents.worldbank.org/curated/en/933411559841476316/Chinas-High-Speed-Rail-Development>(Accessed: 21.10.2023)
- Li M. (2020). The future of the Chinese economy: Four perspectives. – *Journal of Contemporary Asia*. – 50(2). – P. 228-247
- Liao H., Yang L., Dai S., & Van Assche, A. (2021). Outward FDI, industrial structure upgrading and domestic employment: empirical evidence from the Chinese economy and the belt and road initiative. – *Journal of Asian economics*. – 74. – P. 101303.
- Lu S., Shen J. H., Li W., & Zhang J. (2020). A theory of economic development and dynamics of Chinese economy. – *Economic Modelling*. – P. 69-87
- Lu Y., Wang J., & Zhu L. (2019). Place-based policies, creation, and agglomeration economies: Evidence from China's economic zone program. – *American Economic Journal: Economic Policy*. – 11(3). – P. 325-360.
- Ma Y. (2023). From imitation to innovation: examining the technology-related change process in a transitioning Chinese economy. – *Sport in Society*. – 26(3). – P. 474-493

Meng J., Zhu Y., & Han Y. (2023). Can 'new' infrastructure become an engine of growth for the Chinese economy? – Journal of Chinese Economic and Business Studies.- 21(3).-P. 341-362.

Perspektiviyi razvitiya kitayskoy ekonomiki (2018) [Prospects for the development of the Chinese economy]. [Electronic resource]. – URL: <https://kpmg.com/kz/ru/home/media/press-releases/2018/03/china-outlook.html>(Accessed: 21.10.2023)

Salike N., Huang Y., Yin Z., & Zeng D. Z. (2022). Making of an innovative economy: a study of diversity of Chinese enterprise innovation. – China Finance Review International. – 12(3). – P. 496-518.

Trofimov V. (2021) Agrarnaya reforma kak zadel dlya budushhikh uspekhev [Agrarian reform as a foundation for future success]. [Electronic resource]. – URL:

Trofimov V. (2021) Ekonomicheskoe liderstvo KNR: pozitivny`e itogi 40 let reform [China's Economic Leadership: Positive Outcomes of 40 Years of Reforms]. [Electronic resource].- URL: : <https://spb.hse.ru/ixtati/news/465133760.html> (Accessed: 20.08.2023)

Trofimov V. (2021) Speczial`ny`e e`konomicheskie zony` Kitaya: prichiny` uspekha [China Special Economic Zones: Reasons for Success]. [Electronic resource]. – URL: <https://spb.hse.ru/ixtati/news/463382403.html> (Accessed: 19.08.2023)

Wang X., Weaver N., & Xue N. (2019). Challenges for the Chinese economy in the new era of development. Journal of Chinese Economic and Business Studies. – 17(1). – P. 1-7

Yitao T., Yiming Y. (2016) Current Chinese Economic Report Series / T. Yitao, Y. Yiming. – Singapore: Springer.- 30 p. [Electronic resource]. – URL: <https://content.e-bookshelf.de/media/reading/L-5008422-d25f073b17.pdf> (Accessed: 19.10.2023)

Zhang Y. Y., Zheng Q., & Wang H. (2021). Challenges and opportunities facing the Chinese economy in the new decade: epidemics, food, labor, E-commerce, and trade. – *The Chinese Economy*. – 54(6).- P.373-375

Zhenpeng X. (2021). New innovative guidelines for the Chinese economy by 2035. – Scientific result. Economic research. – 7(2). – P. 4-12

中共中央 国务院印发《国家创新驱动发展战略纲要》-新华网 (xinhuanet.com) 中共中央 国务院印发《国家创新驱动发展战略纲要》-新华网(2016). [Electronic resource]. – URL:

国务院关于印发新一代人工智能发展规划的通知_科技_中国政府网(2017). [Electronic resource]. – URL: http://www.gov.cn/zhengce/content/2017-07/20/content_5211996.htm/ (Accessed: 21.10.2023)

工业和信息化部 国资委 国家标准委关于深入推进信息化和工业化融合管理体系的指导意见年第33号国务院公报_中国政府网 (2017). [Electronic resource]. – URL: http://www.gov.cn/gongbao/content/2017/content_524 (Accessed: 21.10.2023)

Авторлар туралы мәлімет:

Рамазанов А.- Профессоры, Экономика ғылымдарының докторы, Экономика, қызмет көрсету және құқық кафедрасы Алматы гуманитарлық – экономикалық университетінің (Профессоры Алматы, Қазақстан, email: altay@mail.ru);

Кренгауз И.Н. (сәйкес автор)- доцент, э.ғ.к., Маркетинг және логистика кафедрасы «Туран» университетінің., асс. профессоры (Алматы, Қазақстан, email: : irina_krengauz@mail.ru);

Болатханова З. – э.ғ.к., Инженерлік және ақпараттық технологиялар мектебі Еуразиялық технологиялық университетінің, асс. профессоры (Алматы, Қазақстан, email:bolatkhanova@mail.ru)

Information about authors:

Altay Ramazanov Professor- Doctor of Economics, Professor of the Department of economics, services and law of Almaty Humanitarian – Economic University(Almaty, Kazakhstan, email: altay@mail.ru);

Irina Krengauz (corresponding author)- Phd, Associate Professor of the Department of marketing and logistics of Turan University(Almaty, Kazakhstan, email: : irina_krengauz@mail.ru);

Zaure Bolatkhanova – Candidate of Economic Sciences , Associate Professor of the Department School of Engineering and Information Technology of Eurasian Technological University, Almaty, Kazakhstan, email: bolatkhanova@mail.ru

Сведения об авторах:

Рамазанов Алтай Абдрахманович- профессор, доктор экономических наук, профессор кафедры экономика, услуги и право Алматинский Гуманитарно – Экономический Университет(г. Алматы, Казахстан, эл.почта: altay@mail.ru);

Кренгауз Ирина Наумовна(корреспондентный автор)- кандидат экономических наук, доцент, ассоциированный профессор кафедры маркетинг и логистика Университет «Туран» (г. Алматы, Казахстан, эл.почта: irina_krengauz@mail.ru);

Болатханова Зауре – кандидат экономических наук, ассоциированный профессор кафедры Школа инженерных и инновационных технологий Евразийский технологический университет(г.Алматы, Казахстан, эл.почта: bolatkhanova@mail.ru)

*Келіп түсті: 5 наурыз 2024 жылы
Қабылданды: 20 мамыр 2024 жылы*